

6. גורל מול יעוד

הרב יוסף דב סלוביצי'ק - "קול דודי דופק", איש האמונה.

” אחת החידות הסתומות שהיהדות התלבטה בהן משחר קיימה הוא ענין הסבל בעולם. אדון הנביאים כבר התחנן לאדון הכל בעת ציון ובשעת נטיות חסד ורחמים, כי יאיר את עיניו בהלכה עמומה זו. דפק משה על שצרי שמים וזעק: "הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך... הראני נא את כבודך". מדוע ולמה יבואו יסורים על האדם? מדוע ולמה יסבל הצדיק ויצליח הרשע? מאז בקר מפלא זה, קשה הרוצה הנאמן התיחד עם בורא העולם ובקש פתרון מקיף לשאלת השאלות. התחבטו בה הנביאים וחכמי ישראל במשך כל הדורות: תבסוק תבע עלבון הצדק; ירמיהו, דוד בתהלותיו וקהלת ישבו על מדוכה זו. ספר איוב כלו מקדש לתמיה זו, עתיקת-ימים וטעונת-סוד, שצדן היא מרחפת בעולמנו ותובעת את פגנוחה; למה נותן הקב"ה רשות לרע להשתלט ביצור?

היהדות, בהתורה לחוף מבטחים בעולם שסוע ומבותר על ידי יסורי-קיום ובבקשה מענה לחיבת-פלאים של הסבל השולט - למראית-עין - שלטון בלי מצרים, הגיעה

לידי נסוח חדש והגדרה חדשה בנוגע לבעיה זו, שיש בהם מן ההרחבה וההעמקה גם יחד. העמדת שאלת הסבל, טוענת היהדות, אפשרית היא בשתי דימנסיות (מימדים) נפרדות: גורל ויעוד. היהדות הבחינה תמיד בין קיום גורלי לקיום יעודי, בין ה"אני" יליד-הגורל לה"אני" בן-היעוד. בהבחנה זו צפונה תורת הסבל שלנו.

איש הגורל:

קיום גורלי - כיצד? זהו קיום מאנס, בבחינת "על כרחך אתה חי", קיום עבדתי, שלוב בשורשת חקיות מכנית, נטולת-משמעות, כוון ותכלית, ומשעבד לכחות סביבה שלתוכה נדחף היחיד על ידי ההשגחה מבלי שנמלכה בו עובר לדחיפה זו. דמוה אוביקט לה"אני" הגורלי. כאוביקט הוא מופיע כעשוי ולא כעושה. עשוי הוא על-ידי התנגשותו הסבילית עם החוץ האוביקטיבי כחפץ לעמת חפץ. נקלע ה"אני" הגורלי בכך דינמיקה אטומה כשכלה מופנית לבר (=לחוץ). ישותו נבונה, נעדרת פנימיות, עצמיות ועצמאות. ה"אני" הגורלי מכחיש את עצמו הכחשה גמורה; כי הרי אין האנוכיות והתפציות יכולות לדור בכפיפה אחת.

דרכי ההתמודדות של איש הגורל:

על רקע כזה צפה ועולה חזית הרע בכל מוראה. שני שלבים לחזיה זו בישות הגורלית. לכתחילה, האדם-אוביקט, אסור בשלשלאות של קיום בעל כרחו, עומד נבדד ומבבל בפיני המסתורין הגדול ששמו סבל. הגורל מתעולל בו; הנותו, טרופה ושסועה, מנגדת את עצמה ומכחישה את ערכה ונחשיבותה. מגור הפליון תוקף עליו ומפכה את גופו וגם את נשמתו. תועה הסובל בחללה של תבל, שחמת אלהים פרושה עליה, וחרון אפו מתוח נגדה, וכלו מחרד ומרגז. יסוריו משללים כל גזן בהיר ומופיעים ככחות שטניים. כתולדות התהו והבהו שמזהמים את כל היצור שנועד להשקיף את בבואת היצור. בשלב זה של מבוכה ואלמות, טמטום-הלב ובלבול-המח, אין האדם שואל כלל לעילת-הרע ומהותו. הוא סובל בדממה ונאנק ביגונו שהשתיק את התלונה וכבש את השאלה והחקירה.

אחרי ההזדעזעות הפסיכית של הסובל כתגובה ראשונה לסבל בצה הסקרנות האינטלקטואלית החותרת להבנת הקיום ולחזוק בטיחותו ובטחונו של האדם. בשלב זה מתהיל האדם להתבונן בסבל ולהקשות קשיות חמורות. מתחקה הוא אחרי יסודותיהם השכליים של הסבל והרע ומשתדל למצא את השלנה וההרמוניה בין החיוב והשלילה ולהסיר את הדחף של המתחחות בין התנה (=ההנחה) - הטוב - ואנטי-תנה (=כיוון חשיבה הפוך) - הרע - שבהנחה. מתוך השאלה והקשיא, הפתרון והתרוץ, הוא בא לידי נסוח מטפיסיקה של הרע שעל ידה מתפשר הוא עם אותו הרע ומנסה לחפות עליו. משתמש הסובל בכח ההפשטה השכלית שחונן בו מאת הבורא עד כדי השלנה עצמית - כפירה במציאות הרע בעולם.

עם איש אלה אנויות מתמודד הרב סלוביצי'ק במאמר זה?

מחן שני החימודים (הדרכים) להתמודד עם אלויות הסבל?

הסבורי מוחו "איש תהויל" או "קיום גורלי"?

הסבורי את החלטתו: אין האנוכיות והתפציות יכולות לדור בכפיפה אחת?

חכם שני שלבי ההתמודדות של "איש תהויל" עם הסבל?

שלב ראשון

שלב שני

1

2

עמדתו על הרב סולוביצ'יק לדרך התמודדותו של "איש הגורל":

היהדות, עם גישתה הראליסטית לאדם ולמעמדו בתוך המציאות, הבינה כי הרע לא נתן לטשטוש ולחפוי, וכי כל נסיון להפחית ערכם של הנגוד והפלוג שבקיום לא יביא את האדם לא לידי מנוחת הנפש ולא לידי תפיסת הסוד האקסיסטנציאלי. הרע הוא עבדה שאין להכחישה. ישנו רע; ישנו סבל, וישנם יסורי שאול ותפתה בעולם. מי שרוצה להטעות את עצמו על ידי הסח הדעת מן הקרע שבהויה ועל ידי רומנטיזציה של חיי האדם, אינו אלא שוטה והוזה הזיות. אי-אפשר להתגבר על מפלצת הרע במחשבה פילוסופית-ספקולטיבית (=השערות, לא ודאית). לכן הכריעה היהדות, כי האדם, השקוע במעמקי גורליות קפואה, לשוא יבקש את פתרון בעיית הרע בתוך מסגרת המחשבה הספקולטיבית, כי לעולם לא ימצאנו.

נדאי, כי עדותה של התורה על היוצר

שהוא טוב מאד, אמתית היא. אולם אין זה אמור אלא מבחינת ההצצה האינסופית של היוצר. בהסתכלות החלקית של האדם הסופי אין הטוב המחלט שביצירה נחשף. הנגוד בולט ביותר ואינו נתפס כבטול. ישנו רע שלא נתן לפרוש ולהקנה. רק תפיסת העולם בשלמותו יכולה לאפשר לאדם את ההצצה לתוך מהות הסבל. אכל כל זמן שהשגת האדם מצמצמת ומסרסת היא, ואין הוא רואה אלא קטעים בודדים בדרךמה הקוסמית ובגלילה הכבידה של ההיסטוריה, אי-אפשר לו לחדר לתוך כבשונו של הרע ולחביון-הסבל. משל, למה הדבר דומה? לאדם המסתכל בשטיח נהדר, מעשה חושב, שציוור מרהיב עין רקום עליו, - מצדו השמאלי. האם הבטה כזו תהפך מקור חנויה אסתטית נשגבה? לנאבוננו הגדול, אנו רואים את העולם מסטרו השמאלי; לפיכך אין בגינו לתפס את מסגרת ההנחה הכל כוללת שרק בתוכה אפשר לגלות את תכניתה ומהותה של פעלת הקב"ה.

בקצור, ה"אני" הגורלי שואל שאלה עיונית-מטפיסית ביחס לרע, ושאלה זו לא נתנה לפתרון ואין עליה תשובה.

איש הייעוד:

בדימנסיה השניה של קיום האדם - היעוד - לובשת שאלת הסבל צורה חדשה. קיום יעודי - כיצד? זהו קיום פעיל כשאדם נצב לעמת הסביבה, שהשלב בה, מתוך הבנת יחודו וסגולתו, חרותו ויכולתו שלא לקפח במאבקו עם החוץ את עצמותו ועצמאותו. ססמת ה"אני" היעודי היא: "על כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה מת אבל ברצונך החפשי אתה חי". האדם נולד כאוביקט(=חפץ), מת כאוביקט, אבל ביכולתו להיות כסוביקט (=אישיות משמעותית), כיוצר ומחדש, המטביע על חיו את חותמו האינדיבידואלי (=היחודי) והחורג מן האבטומטיות (=אוטומטיות) אל הפעילות היצרנית. תעודתו של האדם בעולמו, על פי היהדות, היא להפך גורל ליעוד; קיום מפעל ומשפע לקיום פועל ומשפיע; קיום מתוך אנס, מבוכה ואלמות - לקיום מלא רצון, מעוף וזומה. ברכתו של הקב"ה ליציר כפיו ממצה את כל תפקידו: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה". כבשו את הסביבה והדבירו אותה תחתיכם. אם לא תמשלו בה, היא תשעבד אתכם. היעוד מעניק לו לאדם עמדה חדשה בעולמו של הקב"ה; הוא נותן לו כתר מלכות, והאדם הופך שותפו של הקב"ה במעשה בראשית.

התמודדות "איש הייעוד עם שאלת הסבל והרוע בעולם

כאמור למעלה, בקיומו היעודי של האדם בוקעת ועולה זקה מקורית אל בעיית הרע. כל זמן שהתלבט בקיומו הגורלי, יחסו אל הרע התבטא רק בגישה פילוסופית-עיונית. כיצור סביל לא היה בכחו להאבק עם הרע לשם צמצומו או נצולו לתכלית מרוקמה. נטול וכלת הוא יליד הגורל להכריע שום דבר בתחום קיומו. הוא נזון מן החוץ וחקיו מטבעים בחותם החוץ. לפיכך מזדקק הוא לרע מבחינה בלתי שמושית ומתפלסף עליו מנקדת מבט ספקולטיבית. הוא רוצה לכפר במציאות הרע וליצר השקפה הרמוניסטית. סופו של נסיון כזה הוא מפח נפש. הרע לועג לשבוי הגורל ולחלום הפלאים שלו על מציאות שקלה טובה ונאה.

כרם, ברשות היעוד האדם מכיר את המציאות כמו שהיא ואינו תאב להשתמש במטבעות הרמוניסטיות כדי להסתיר את הרע ולהעלימו מן העין. בן-היעוד הוא ראליסטון ביותר ואינו נרתע מפני התיצבות פנים בפנים מול הרע. גישתו הלכית-מוסרית היא, ונטולה היא כל נימה מטפיסית-ספקולטיבית. כשבן-היעוד סובל, הוא אומר בלבבו: "ישנו רע ואני אינני מכחיש בו ואינני מחפה עליו בפלפולי-סרק; הנני מענין בו מבחינה הלכתית.

חסורו את דעתו של הרב סולוביצ'יק

האם איש תגורל ינסא תשובה לכאלותיו?

חסורו את "שם השם"

האם נח אבא הרב סולוביצ'יק שם שם?

חסורו מוחו "איש הייעוד"?

חסורו את הרעיון: "תעודתו של האדם בעולמו, על פי היהדות, היא להפוך גורל ליעוד"

כיצד מתמודד "איש הייעוד" עם שאלת הרוע בעולם?

חסורו במה דרכו שונה מדרכו של איש תגורל?

מהי האלה שרק דיק את נסח את הייוד?

הסבירו בחיוב שלך ונסו להביא דוגמאות מיי היום יום

כאדם הרוצה לדעת את המעשה אשר יעשה; אני שואל שאלה פשוטה: מה יעשה הסובל וחי בסבלו? במישור זה, נקדת-הכבוד נעתקת מבחינת הסבתיות והתכליתיות (שאינו ביניהן אלא שני כוונו בלבד). לאפקט המעשי. הענייה מנסחת עכשו בשפתה של ההלכה הפשוטה, וסובבת סחור-סחור למשימה יומיומית. שאלת-השאלות היא: מה מחיבים היסורים את האדם, ובענייה זו חכמה היהדות והעמידה אותה בטבור עולם-מחשבתה. ההלכה מעניינת בה כבשאר בעיות אסור והתר, חיוב ופטור. אינו אנו תוהים על דרכי הקב"ה המפלאות, אלא על דרך האדם אשר בה ילך כשהסבל קופץ עליו. אנו שואלים לא לסבת הרע ולא לתכליתו, כי אם לתקונו והעלאתו; איד יתנהג האדם בעת צרה? מה יעשה האדם ולא ימק בייסוריו?

מטרת הייסורים

התשובה ההלכתית לשאלה זו פשוטה מאד. הייסורים באים כדי לרומם את האדם, לטהר את רוחו ולקדשו, לנקות את מחשבתו ולצרפה מכל פסלת-השטחיות וסיגיי-הנסות; לעדן את נפשו ולהרחיב את אפק חיו. כללו של דבר: הייסורים - תפקידם לתקן את הפגום באישיותו של האדם. ההלכה מלמדת אותנו, כי עוון פלילי הוא בידי בעל-הייסורים להרשות את מכאוביו ללכת לאבוד ולהשאיר ללא-משמעות ומטרה. הסבל מופיע בעולם כדי לתרם דבר-מה לאדם, כדי לכפר עליו, כדי לגאל אותו מן הזקמה, מן גסות-הרוח ושלפלות-הנפש. מתוכו צריך הסובל לעלות מזקק ומצרף, טהור ונקי. "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע" - כלומר, מתוך הצרה עצמה יושע תשועת עולמים, יזכה להתגבשות והתעלות שאינו דגמתו בעולם נטול-סבל. מתוך השלילה צומח החיוב, מתוך האנטי-תזה מבצבצת התזה, ומתוך הכחשת הקיום מתגלה קיום חדש. על תגובה רוחנית כבירה מצד האדם לצרה כי תבוא העידה התורה באמרה: "בצר לה ומצאוף כל הדברים האלה... ושבתי עד ה' אלהי". הסבל מחיב את האדם לחזר בתשובה שלמה אל האלהים. הצרה נועדה לעורר אותנו לתשובה, ומהי התשובה אם לא התחדשותו וגאלתו העלאית של האדם?

אוי ואבוי לו לאדם אם הייסורים לא הביאוהו לידי משוב רוחני, ונשמתו נשארה קפויה ונעדרת סליחה; אוי ואבוי לו לסובל אם אינו נפשו מתחממת בלהט הייסורים, ואם אינו החבלים מעלים את נר ה' בו! כשמכאובים תועים בחללה של תבל ככחות אטומים ללא-תועלת, קטרוג גדול בוקע ועולה לעמת האדם המפסיד את סבלו.

הקשר בין חסדי ה' לבין הייסורים

היהדות העמידה את הרעיון הזה בצרפה את עניו תקווה הסבל והעלאתו עם תקווה החסד והעלאתו. חסדי ה', אומרת היהדות, אינם נתנים לאדם מתנת-חנם; הם מחיבים משהו; הם אוצרים בקרבם תביעה מוסרית-הלכתית לאדם המתענג עליהם. אמנם השפעת החסד באה מידו הפתוחה, הגדושה והרחבה של הקב"ה, אבל אין היא מתנה ללא-שיוור או ללא תנאי; אינו דורון מחלט. השפעת-טובה היא תמיד בבחינת מתנה על תנאי - על מנת להחזיר - או לזמן. כשהקב"ה נותן לאדם עשר ונכסים, השפעה וכבוד, - על המקבל לדעת איד להשתמש בהם, איד להפך את המתנות היקרות לנחות יצירה פוריים, איד לשמח את הזולת בשמחתו וגדלתו, איד לגמל חסד עם חסדי ה' הנובעים ובאים אליו ממקור אין סוף. אם אין רב טובה מביא את האדם לידי השתעבדות מחלטת לקב"ה, הוא חוטא חטא יסודי, ובעטיו באה המצוקה הקשה המזכירה לו את חובתו לבווא-עולם בעד מתנת-החסדים. למדונו רבותינו הגדולים: "חיב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה". כשם שהטובה מחיבת את האדם למעשים נעלים ותובעת מן היחיד או הכלל פעלת יצירה וחדוש, כך דורשים הייסורים תקווה הנפש וטהור החיים - אם בשעת הארת פנים והשפעת החסד לא נתעורר האדם לפעלה. כי יש והאדם נתבע לתקן על ידי יסוריו מה שפגם ביצירה בשעה שהקב"ה נטה אליו כנהר שלום. הרגשות השתעבדות לאלקים והבנת חובתו להטהר ולהתקדש מתוך סבלו, צריכות להבהיק בנפשו של אדם כשהוא נמצא במצר ותוהה על ישותו; חיב הוא לתקן את טמטום הלב שגנרם לחטא בשעה שעמד במרחב-יה. בקצור, על האדם לפתור לא את שאלת הנמוק הסבתי או התכליתי של הייסורים בכל תסבכתה הספקולטיבית, כי אם את שאלת תקונום בכל פשטותה ההלכתית על-ידי הפיכת הגורל ליעוד והעלאת עצמו מאוביקט לסוביקט, מחפץ לגברא.

מהי מטרת הייסורים אל פי הרב סולובצ'יק?

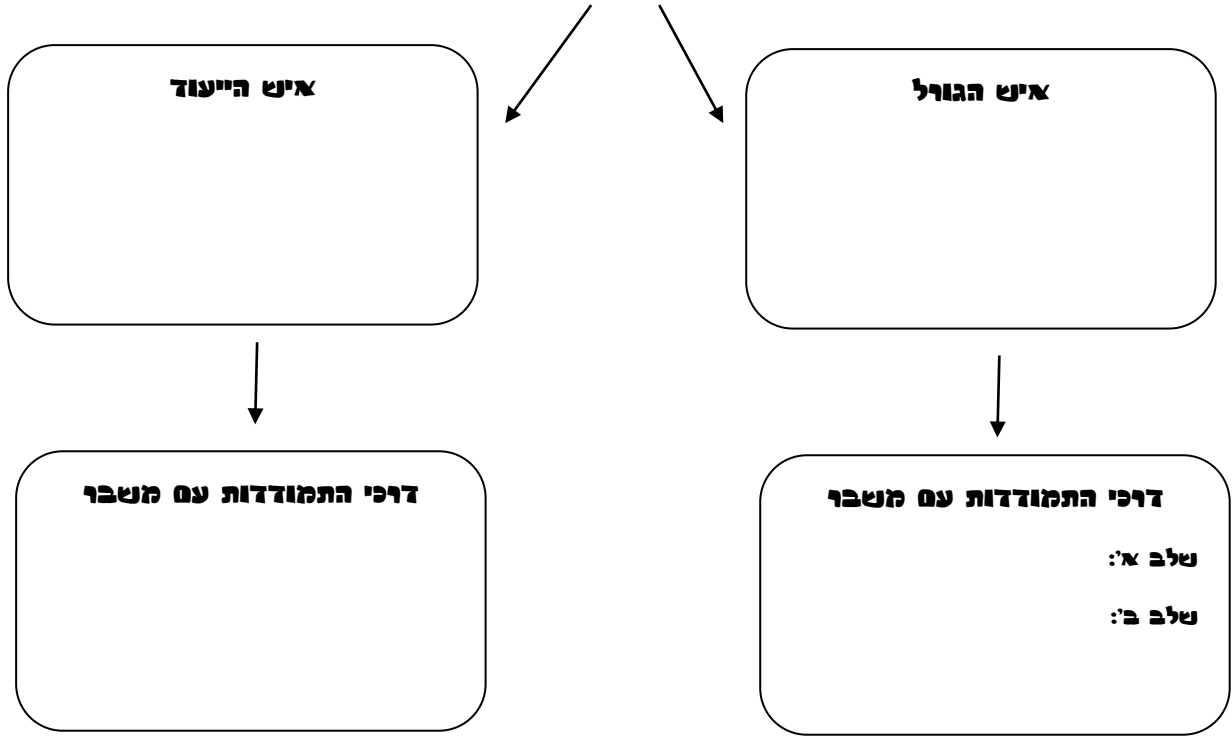
מה הסבל מייב את האדם?

מה מייב את האדם אסדי ה' האים אליו?

כיצד מסביר הרב סולובצ'יק את חמשת: "ויב אדם לברך אל הרעה כשם שמברך אל הטובה"?

לסיכום דברי הרב סלוביצ'יק (פרק די' עמ' 155-151)

שני מימדים להתמודדות עם שאלת הסבל והרוע בעולם:

דרך התמודדות עם משבר על פי מקור זה
